

УДК 930, 2: [323, 11: 334, 722-057 (477, 54): 314 ,02 (47+57) «1926»]

М. Ю. Онацький

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

НАЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД ПРИВАТНИХ ПІДПРИЄМЦІВ ХАРКІВЩИНИ ЗА ДАНИМИ ВСЕСОЮЗНОГО ПЕРЕПИСУ НАСЕЛЕННЯ 1926 р.

Дана стаття присвячена дослідженню етнонаціонального складу підприємців Харківщини за матеріалами демографічного перепису 1926 р. Проаналізовані основні показники національної приналежності різних груп представників підприємницького корпусу Харківського регіону. Особливу увагу приділено висвітленню етнічного складу власників промислових та торговельних підприємств губернії. Зроблено висновок, що етнічний склад підприємців відображує рівень розвитку економічної активності серед різних етнонаціональних груп населення Харківщини.

Ключові слова: етнонаціональний склад, приватне підприємництво, кустарі, ремісники, торгівці.

Данная статья посвящена исследованию этнонационального состава предпринимателей Харьковщины по материалам демографической переписи 1926 г. Проанализированы основные показатели национальной принадлежности различных групп представителей предпринимательского корпуса Харьковского региона. Особое внимание уделено освещению этнического состава собственников промышленных и торговых предприятий губернии. Этнический состав предпринимателей отражает уровень развития экономической активности среди разных этнических групп населения Харьковщины.

Ключевые слова: этнонациональный состав, частное предпринимательство, кустари, ремесленники, торговцы.

This article is devoted to the study of ethno-national composition of Kharkov entrepreneurs based on the population census of 1926. The basic indicators of national identity of different groups of representatives of the business case of the Kharkov region are analyzed. Particular attention is given to the ethnics of the owners of industrial and commercial provinces. Ethics of businesses indicates the level of economic activity among different groups of Kharkov.

Key words: ethno-national composition, private entrepreneurship, handicraftsmans, merchants.

У сучасних умовах, коли в незалежній Україні відбувається процес становлення та розвитку приватнопідприємницької діяльності, а головною фігурою ринкової економіки стає приватний підприємець, важливого значення набуває маловивчене питання про національний склад підприємницького корпусу в різних районах України у роки непу. Об'єктивне та неупереджене вивчення цього питання дозволить з'ясувати етнонаціональний склад приватних підприємців та рівень економічної активності серед різних національних груп Харківщини. На жаль, до цього часу ще немає спеціальних робіт, у яких би досліджувалося це питання. Хоча певні спроби вже робилися у вітчизняній історіографії.

Серед дослідників які вивчали окремі аспекти питання із зазначеної теми в останнє десятиріччя, можна назвати Ю. Волосника [2, 3] та Р. Шарібжанова [8].

Метою статті є аналіз етнонаціонального складу приватних підприємців Харківщини станом на грудень 1926 р., тобто на момент проведення Всесоюзного демографічного перепису.

Головним джерелом для вивчення національного складу приватних підприємців Харківщини є матеріали Всесоюзного перепису населення, що був проведений у країні в грудні 1926 р. (тобто у розпал непу).

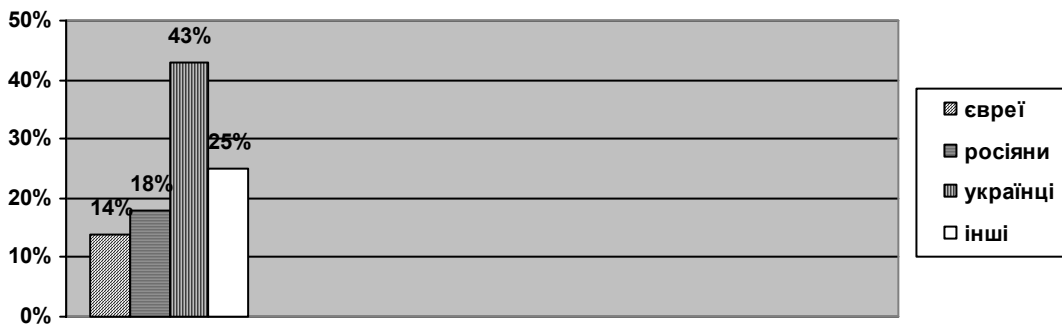
Матеріали перепису 1926 р. виокремили такі групи підприємців Харківщини, як «господарі з найманими робітниками», «господарі, що працюють лише з членами родини», «господарі одинаки», що зайняті в торгівлі [5, с. 20].

До першої групи приватних підприємців слід віднести тих «господарів з найманими робітниками», що їх у переписі було розбито на представників, які були задіяні у:

1. великій (цензовій) промисловості;
2. кустарно-ремісничій промисловості;
3. торгівлі [2, с. 466–471].

Із загальної кількості вищезазначених представників приватного «бізнесу», що використовували найману працю, українці склали 43%, росіяни 18%, євреї 14% (Див. діаграму 1).

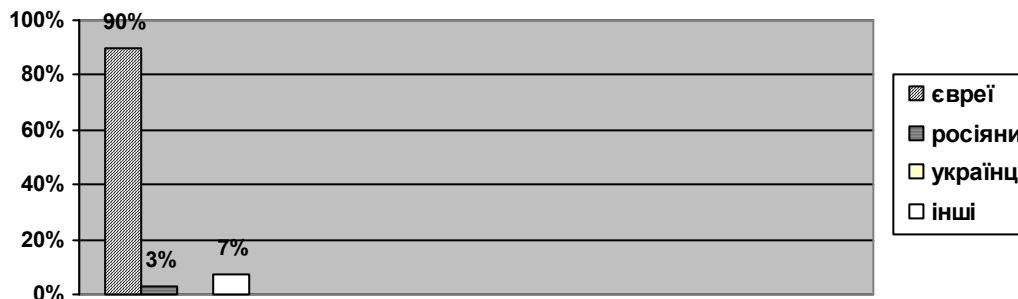
Діаграма 1. Питома вага різних етнонаціональних груп у загальній кількості підприємців Харківщини, що використовували найману працю

Діаграму укладено за: [2, с. 466; Підрахунки автора].

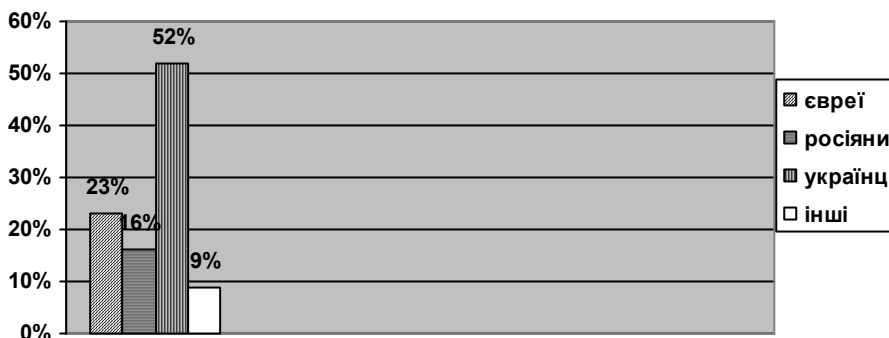
Серед групи з 30 власників чи орендарів великих промислових закладів Харківщини на першому місці були євреї – 90%, росіяни склали 3%, 7% – представники інших етносів. Українців серед вищезазначеної категорії власників не було взагалі (Див. діаграму 2) [2, с. 467].

Діаграма 2. Національний склад власників великих промислових закладів

Діаграму укладено за: [2, с. 467; Підрахунки автора].

Діаграма 3. Етнічний склад приватних власників кустарних закладів, що використовували найману працю

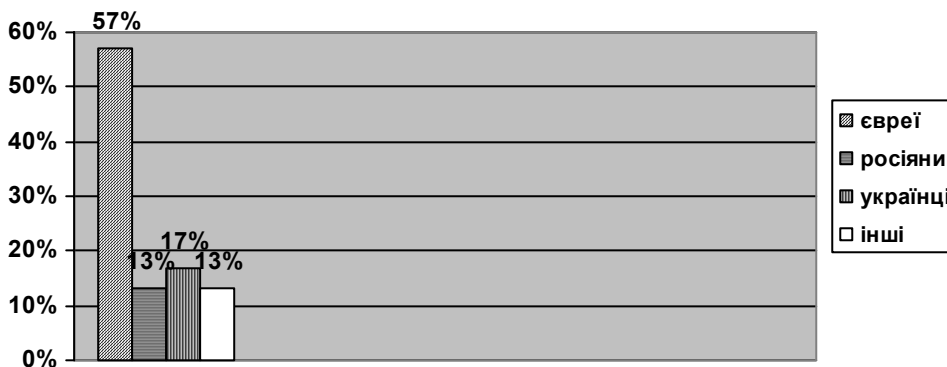
Діаграму укладено за: [2, с. 468; Підрахунки автора].

Значна питома вага євреїв, як серед підприємців Харківщини, так і в цілому по Україні, може бути пояснена насамперед тим, що підприємництво було досить поширеним і традиційним заняттям серед єврейського населення ще з дореволюційних часів. Після революції, коли «смуга осідлості», що існувала на теренах України, та інші дискримінаційні щодо євреїв норми царського законодавства були скасовані, то ця обставина позитивно вплинула на сплеск підприємницької активності серед євреїв у роки непу, оскільки вже в період воєнного комунізму здебільшого була ліквідована стара буржуазія (що значною мірою була представлена росіянами та українцями). Ті ж, хто продовжив займатися своїм колишнім заняттям (комерцією), в період непу виявилися вже не здатними конкурувати із більш «спритними» євреями – підприємцями, вихідцями із колишньої «смуги осідлості».

У дрібній та кустарній промисловості з 1176 приватних власників кустарних закладів, що використовували найману працю, було 52 % українців, 22 % – євреїв, 16 % – росіян, 9 % – представників інших етнічних груп (Див. діаграму 3) [2, с. 468].

З 374 підприємців, що використовували найману працю в галузі торгівлі, євреї склали 57 %, українці – 17 %, росіяни – 13 %, решту – 13 % – інші (Див. діаграму 4) [2, с. 469].

Діаграма 4. Національний склад торгівців, що використовували працю найманих робітників

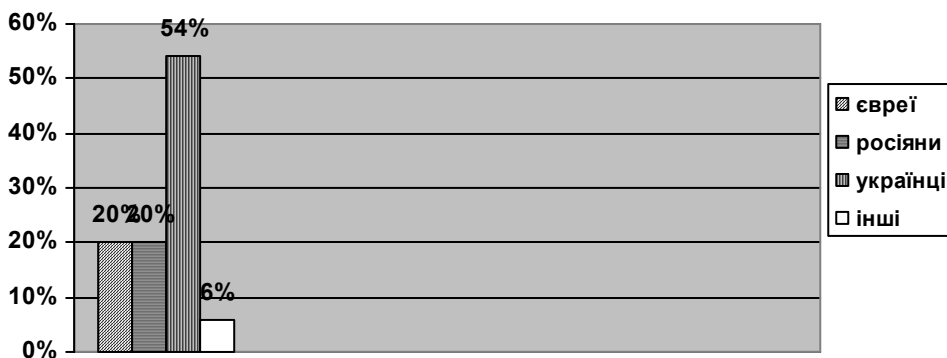

Діаграму укладено за: [2, с. 469; Підрахунки автора].

До другої групи приватних підприємців згідно з переписом 1926 р. слід віднести «господарів, що працювали лише з членами родини», але лише тих із них, які були зайняті у кустарно-ремісничій промисловості й торгівлі.

У кустарно-ремісничій промисловості із загальної кількості 3382 осіб українці склали 54 %, росіяни – 20 %, євреї – 20 %, 6 % – інші (Див. діаграму 5) [2, с. 470]. Слід відзначити, що у цій галузі було чимало підприємців, які під виглядом членів родини та артілей використовували, але приховано, працю найманих робітників.

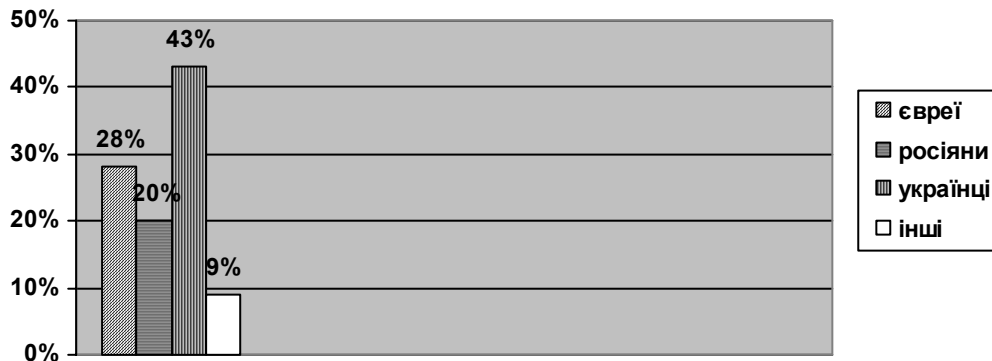
Діаграма 5. Етнічний склад господарів кустарних промислових закладів, «що працювали лише з членами родини»

Діаграму укладено за: [2, с. 470; Підрахунки автора].

У галузі торгівлі з числа 1350 осіб, що працювали лише з членами родини, 43% були українцями, 28% – євреями, 20% – росіянами, решта – 9% – представниками інших національностей (Див. діаграму 6).

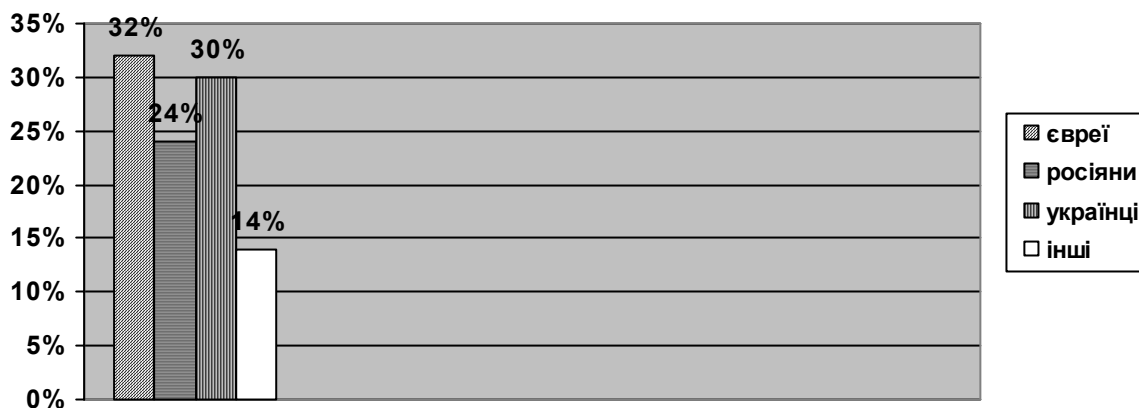
Діаграма 6. Національний склад торгівців, що «працювали тільки з членами родини»

Діаграму укладено за: [2, с. 470; Підрахунки автора].

Для порівняння, серед 5882 торгівців-одинаків євреїв було 32%, українців – 30%, росіян – 24%, 14% – інших (Див. діаграму 7) [2, с. 471].

Діаграма 7. Етнічний склад «торгівців-одинаків»

Діаграму укладено за: [2, с. 471; Підрахунки автора].

Різна питома вага підприємців серед різних етнонаціональних груп Харківщини значною мірою відображала рівень підприємницької активності серед представлених демографічним переписом 1926 р. національностей. На такий стан вплинули соціокультурні та релігійні традиції, історичні умови розвитку підприємництва в дану конкретну епоху, особливості менталітету представників різних етносів. Один із відомих економістів ХХ ст., теоретик підприємництва Ф. Хайек висловив думку, що частка приватних осіб, які готові випробувати нові можливості, скрізь приблизно однакова. Однак головною причиною того, що в різних країнах частка підприємців у складі населення різна, є наслідком тих обмежень, що обумовлювалися суспільними існуючими інститутами чи традиціями у цих країнах [7, с. 14].

Досить незначна частка українців серед підприємців, що використовували найману працю у торгівлі та ценовій промисловості, може бути пояснена не лише агресивною антипідприємницькою пропагандою, що розгорнулася в радянській державі. На наш погляд, дали про себе знати історичні особливості розвитку країни. Справа в тому, що у дореволюційній Російській імперії, а тим більше в радянській державі, підприємництво не було надто поширеним явищем, якщо порівнювати з країнами Заходу. У дореволюційні часи, а тим більше в роки непу, в країні не сформувався культ ділової людини. Не пропагувався (і не міг в радянський період бути пропагованим) культ підприємницької активності у суспільстві [4, с. 51]. До того ж, як вже

звертали увагу дослідники, українці не мали особливого нахилу до підприємництва чи комерції. Тут вони, як правило, поступалися місцем представникам інших націй – спочатку грекам, пізніше – євреям, вірменам [6, с. 78].

У свідомості українців, майже 90% яких на цей час ще були зайняті в аграрному секторі економіки, переважали традиційні погляди на землю як головну цінність, що давала можливість самостійного економічного існування. Тому у переважної більшості населення такі заняття, як комерція, торгівля та інші, у радянському суспільстві не вважалися соціально престижними.

Таким чином, наведений у статті матеріал свідчить, що демографічний перепис 1926 р. дає можливість проаналізувати етнонаціональну структуру підприємницької верстви Харківщини. Матеріали перепису дозволяють виявити питому вагу підприємців у складі найбільших національних груп населення регіону – українців, росіян, євреїв та інших. Дані перепису, що проводився у самий розпал непу, дають змогу встановити рівень економічної активності серед різних національних груп на Харківщині.

На розвиток підприємницької активності етнонаціональних груп мали вплив як соціокультурні чинники, так і конкретно-історичні умови в період проведення нової економічної політики.

Література

1. Бородкин Л. И., Свищев М. А. Социальная мобильность в период нэпа: К вопросу о росте капитализма из мелкого производства / Л. И. Бородкин, М. А. Свищев // История СССР. – 1990 – №5. – С. 105–121.
2. Всесоюзная перепись населения 1926 г. Том 29. Украинская Социалистическая Советская Республика. Правобережный подрайон. Левобережный подрайон. Отдел 2. Занятия – М.: ЦСУ Союза ССР, 1930. – 522 с.
3. Волосник Ю. П. Зародження нової буржуазії та розвиток приватної підприємницької діяльності в Україні у 1920-ті – на початку 1930-х рр. Дис ... докт. іст. наук: 07.00.01 / Ю. П. Волосник. – Х., 2004. – 658 с.
4. Волосник Ю. П. Нова буржуазія України та розвиток приватнопідприємницької діяльності на фінансовому ринку в роки непу / Ю. П. Волосник. – Х.: НМУ «СД», 2002. – 584 с.
5. Жиромская В. Б. Советский город в 1921–1925 гг.: Проблемы социальной структуры / В. Б. Жиромская. – М.: Наука, 1988. – 167 с.
6. Сумцов М. Ф. Слобожане: історико-етнографічна розвідка / М. Ф. Сумцов – Х.: Вид. «Союз» Харк. Кредит. Союзу кооперативів, 1918. – 240 с.
7. Хайек Ф. Конкуренция как процедура открытия / Ф. Хайек // Мировая экономика и международные отношения. – 1989. – №12.
8. Шарібжанов Р. В. Національні меншини Харкова в 20–30-ті рр. ХХ ст.: афтореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Р. В. Шарібжанов. – Харків, 2008. – 20 с.
9. Юрій М. Т. Етногенез та менталітет українського народу / М. Т. Юрій. – 2 вид., доп. – К.: Гаксон, 1997. – 237 с.